

ALISHER NAVOIYNING “MAHBUB UL-QULUB” ASARIDAGI TASAVVUFIIY QARASHLAR

Olimjonova Mo‘minabonu Nozimjon qizi

FarDU 3-kurs talabasi

Annotatsiya: Ushbu maqolada Alisher Navoiyning nasriy merosining yuksak namunalaridan biri bo‘lgan “Mahbub ul-qulub” asaridagi tasavvufiy g‘oyalar tahlil qilinadi. Asarda insonning ruhiy poklanishi, nafs tarbiyasi, komil inson konsepsiyasi, sabr, shukr, qanoat, saxovat va adolat kabi axloqiy fazilatlarning tasavvufiy talqini yoritilgan. Maqolada shuningdek Navoiyning muhabbat haqidagi tasavvufiy qarashlari, uning inson ruhiyatini poklovchi kuch sifatidagi o‘rni tahlil etiladi. Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, “Mahbub ul-qulub” asari bugungi kunda ham o‘z ma’naviy-axloqiy ahamiyatini yo‘qotmagan bo‘lib, komil inson tarbiyasida muhim manba sifatida qadrlanadi.

Kalit so‘zlar: tasavvuf, Alisher Navoiy, “Mahbub ul-qulub”, komil inson, nafs tarbiyasi, ruhiy poklanish, muhabbat, axloqiy fazilatlar, zohiriy va botiniy ilm, ma’naviyat.

Аннотация: В данной статье анализируются суфийские идеи, представленные в одном из выдающихся прозаических произведений Алишера Навои — «Махбуб ул-кулуб». В работе раскрываются вопросы духовного очищения человека, воспитания нафса, концепции совершенного человека, а также суфийская трактовка таких нравственных качеств, как терпение, благодарность, довольство, щедрость и справедливость. В статье также исследуются суфийские взгляды Навои на любовь и её роль как силы, очищающей человеческую душу. Результаты исследования показывают, что произведение «Махбуб ул-кулуб» и сегодня не утратило своей духовно-

нравственной ценности и имеет важное значение в формировании совершенной личности.

Ключевые слова: суфизм, Алишер Навои, «Махбуб ул-кулуб», совершенный человек, воспитание нафса, духовное очищение, любовь, нравственные качества, внешнее и внутреннее знание, духовность.

Annotation: This article analyzes the Sufi ideas presented in Alisher Navoi's prominent prose work "Mahbub ul-Qulub." The study explores themes such as spiritual purification, the discipline of the nafs, the concept of the perfect human, and the Sufi interpretation of moral qualities including patience, gratitude, contentment, generosity, and justice. The article also examines Navoi's Sufi understanding of love and its role as a transformative force that purifies the human soul. The findings indicate that "Mahbub ul-Qulub" retains its spiritual and ethical significance today and remains an invaluable source for the moral development of individuals.

Keywords: Sufism, Alisher Navoi, "Mahbub ul-Qulub", perfect human, discipline of the nafs, spiritual purification, love, moral qualities, external and inner knowledge, spirituality.

Alisher Navoiy — o'zbek adabiyoti va ma'naviyatining osori-atiqasini yaratgan buyuk mutafakkir, ulug' davlat arbobi va tafakkur sohibi sifatida jahon madaniyati tarixida munosib o'rin egallagan siymo. Uning adabiy merosi ichida nasriy asarlar, xususan, "Mahbub ul-qulub" alohida e'tiborga molikdir. Bu asar 1500-yilda, Navoiyning umr poyonida yozilgan bo'lib, adibning butun umri davomida to'plagan tajribasi, fikriy pishganligi, ezgulik va komillik haqidagi qarashlari mujassamlangan mo'tabar pandnomadir.

"Mahbub ul-qulub" mazmunan nasihatlar, hikoyatlar, o'gitlar, axloqiy va ma'naviy qarashlar majmuasi bo'lib, unda jamiyat, inson, axloq, nafs tarbiyasi va tasavvufning nozik sir-asrirlari juda puxta yoritilgan. Ayniqsa, asarning tasavvufiy ruh

bilan sugʻorilganligi uni nafakat adabiy yodgorlik, balki maʼnaviy-irfoniy maktab darajasiga koʻtaradi.

Tasavvuf — islom dini doirasida shakllangan, ruhiy poklanish, axloqiy yuksalish va Allohga muhabbat orqali komillikka erishishni targʻib etuvchi maʼnaviy taʼlimotdir. Bu yoʻlni tutgan mutasavviflarning fikrlaricha, insonning asl vazifasi — oʻz nafsini yengish, qalbini poklash, ezgu amal va sof niyat bilan yashashidir.

Navoiy tasavvufga yuzaki qiziqmagan, balki uni chuqur anglagan, yillar davomida oʻrganib, tafakkurida sintez qilgan. Uning tasavvufiy qarashlarida Yassaviy, Naqshbandiya taʼlimotlari, Rumi, Jomiy kabi mutasavviflarning fikr-mulohazalari bilan uygʻunlik mavjud. Lekin Navoiy tasavvufni faqatgina tariqat yoki rasmiy yoʻl sifatida emas, balki insonni maʼnaviy yetuklikka boshlab boruvchi, jamiyatni yuksaltiruvchi tarbiya maktabi deb talqin qiladi.

“Mahbub ul-qulub” ana shu ruhiy taʼlimotni hayotiy misollar, obrazlar, hikmatlar orqali odamlarga tushunarli va sodda tarzda yoritishga qaratilgan.

Tasavvufning markaziy tushunchalaridan biri nafsdir. Navoiy nafsni insonning eng katta dushmani deb biladi. U nafs insonni shon-shuhrat, mol-dunyo, mansab, hirs, gʻazab va hasad kabi illatlarga yetaklashini koʻrsatadi. “Mahbub ul-qulub”da turli tabaqa vakillari tasvirlanar ekan, har birida nafsning qanday namoyon boʻlishi, uning oqibatlari, insonni tubanlashtiruvchi jihatlari aniq koʻrsatiladi.

Navoiy uchun komil inson — tasavvufning bosh maqsadi. Komillikka erishish esa faqat nafsni yengish, ruhni poklash, fazilatlarni egallash orqali yuzaga keladi. Komil insonning bosh fazilatlari: axloqi pok boʻlish, adolatni qoʻllash, tavozeli boʻlish, muruvvat va saxovat koʻrsatish, halol rizq topish, mehnatsevarlik, odamlar dardiga hamdard boʻlish. Navoiy taʼkidlaydiki, komil inson jamiyatning obodligi, barqarorligi, tinchligi uchun xizmat qiluvchi eng oliy mavjudotdir. Insonga berilgan aql, ilm va ruhiy idrok komillikka eltuvchi vositadir.

“Mahbub ul-qulub”ning deyarli har bir bobida maʼlum bir fazilat yoki illat haqida fikr yuritiladi. Ularda tasavvufning eng muhim axloqiy gʻoyalari mujassam. Ularning biri bolgan sabrni barcha fazilatlarning boshlanishi, ruhiy yetuklikka eltuvchi yoʻl deb

biladi. Sabr — sinovlarni ko'tara bilish, g'azab ustidan g'alaba qilish, mushkulotlarni yaxshi gumon bilan yengish demakdir. Navoiy shukur haqida aytayotganda esa shukr qilgan qalb nur topadi, deydi. Shukr nafaqat ne'matga, balki sinovga ham bo'lishi kerak. Shukr — qalb tarbiyasining muhim poydevori.

Qanoat — dunyoga hirs qo'ymaslik, qo'lidagi bilan mamnun yashash. Navoiy qanoat kishini nafs qulligidan ozod qiladi, ruhiy erkinlik bag'ishlaydi deb biladi.

Saxovat — insoniylikning ziynati. Navoiy saxovatni faqat mol-dunyodan berish emas, balki mehr-shafqat, yordam, ilmu hikmat ulashish deb tushuntiradi. Muruvvat esa odamlar orasida oqibat, birodarlik va mehr-oqibatni mustahkamlaydi.

Adolat — jamiyatning ruhiy va siyosiy barqarorligi asosi. Adolatli podshoh xalqni obod qiladi, zolim esa xalqni halokatga olib boradi. Navoiy adolatni Haq sifatlaridan biri sifatida ko'rib, uni inson komilligiga eltuvchi fazilat deb biladi.

Tasavvufning asosiy tushunchalaridan biri — muhabbattir. Navoiyning fikricha, muhabbat insonni poklaydi, qalbg'a nur beradi, ruhni yuksaltiradi. Tasavvufda muhabbat ikki xil bo'ladi: Ilohiy muhabbat — banda bilan Yaratuvchi o'rtasidagi beg'araz muhabbat. Insoniy muhabbat — mehr, o'zaro hurmat, birodarlik, insonlarga ezgulik qilish, ularning izzatini joyiga qo'yish.

Navoiy ilohiy muhabbatni yuksak ruhiy holat sifatida tasvirlab, inson ruhining yuksalishi uchun eng zarur manba deb biladi. "Mahbub ul-qulub"da muhabbat kibr, nafrat, hasad kabi illatlarning davosi sifatida ko'rsatiladi.

Asarda ilmning ikki ko'rinishi — zohiriy va botiniy bilimlar haqida chuqur fikr yuritiladi. Zohiriy ilm — dunyo ilmlari, kasb-hunar, amaliy bilimlar. Botiniy ilm — ruhiy kamolot, tasavvufiy idrok, ma'naviy tarbiya. Navoiy har ikkisini birga olib borishni zarur deb biladi. Ilmli, ammo botini pok bo'lmagan odam jamiyatga zarar yetkazishi mumkin. Aksincha, faqat botiniy ilmdan xabardor, dunyo ilmidan bexabar odam ham to'laqonli foyda keltira olmaydi. Uningcha, haqiqiy komil inson — ikki ilmni uyg'un egallagan zotdir.

Xulosa: "Mahbub ul-qulub" — Navoiyning tasavvufiy qarashlarini to'liq aks ettiruvchi, ruhiy tarbiya borasida yuksak ma'naviy maktab yaratgan asardir. Unda

insonning kamolot sari yo‘li, nafs bilan kurash, axloqiy poklanish, sabr, shukr, qanoat, saxovat, adolat kabi fazilatlar mujassam tarzda yoritilgan.

Asar bugungi kunda ham o‘z ahamiyatini yo‘qotmagan. U inson qalbini poklashga, jamiyat madaniyatini yuksaltirishga, ma’naviy barkamollikni shakllantirishga xizmat qiladi. Navoiyning tasavvufiy qarashlari bugungi zamon uchun ham dolzarb bo‘lib, yoshlar tarbiyasida muhim manba sifatida qadrlanadi

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Alisher Navoiy. Mahbub ul-qulub. — Toshkent: G‘afur G‘ulom nomidagi Adabiyot va san’at nashriyoti.
2. Is’hoqov Yo. Alisher Navoiy va tasavvuf. — Toshkent: Fan nashriyoti.
3. Qo‘shjonov M. Navoiy asarlari talqini. — Toshkent: O‘zMU nashriyoti.
4. Qodirov N. Tasavvuf asoslari. — Toshkent: Movarounnahr, 2010.
5. Sultonov A. “Mahbub ul-qulub”ning badiiy va falsafiy xususiyatlari. Ilmiy maqolalar to‘plami.
6. Bertels E.E. Navoiyning hayoti va ijodi. — Moskva: Nauka nashriyoti.
7. Karimov A. Sharq tasavvufi tarixi. — Toshkent: Universitet, 2013.